

**Univerzita Ajn Šams
Jazyková fakulta
Katedra slovanských jazyků
Oddělení českého jazyka**

**Cestopis v tvorbě Karla Čapka (*Italské listy* 1923) a
Jana Wericha (*Italské prázdniny* 1960)
Srovnávací studie**

Magisterská práce
Amaní Hasan El-Abd

Vedoucí práce
Prof. PhDr. Amr Ahmed Shatury
PhDr. Eman Ismail Ahmed

Studijní obor: Bohemistika, Česká literatura

Káhira 2017

Prohlašuji, že jsem svou magisterskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených zdrojů.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce prof. PhDr. Amrovi Shaturýmu a Dr. Eman Ismail za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování magisterské práce věnovali. Děkuji lektorce českého jazyka na naší fakultě PhDr. Arvě Al Hamatiové za pomoc s jazykovou úpravou práce. Dále děkuju rodičům a svému manželovi za pomoc a podporu.

OBSAH

ÚVOD	5
První kapitola	8
Cestopis: charakteristika žánru.....	9
Vznik a vývoj žánru	13
Historie českého cestopisu	19
Český cestopis ve 20. století	31
Druhá kapitola.....	37
Čapek - člověk a spisovatel.....	38
Motiv cesty a cestování v Čapkově díle.....	43
Jan Werich - člověk a spisovatel.....	49
Motiv cesty a cestování ve Werichově díle.....	53
Třetí kapitola	55
Čapkova cestopisná tvorba.....	56
Prostor, čas a důvod cesty	76
Žánr ve vztahu k Čapkově profesi.....	82
Werichova cestopisná tvorba	87
Prostor, čas a důvod cesty do Itálie	88
Žánr ve vztahu k Werichově profesi	92
Čtvrtá kapitola.....	95
Čapkovy Italské listy.....	96
Popis místa v Čapkových <i>Italských listech</i>	106
Reflexe osobních Čapkových zážitků v <i>Italských listech</i>	110
Povahové rysy italského národa v Čapkových <i>Italských listech</i>	113
Werichovy Italské prázdniny	116
Popis místa ve Werichových <i>Italských prázdninách</i>	122
Reflexe osobních Werichových zážitků v <i>Italských prázdninách</i> ...	125
Povahové rysy italského národa ve Werichových <i>Italských prázdninách</i>	128

Pátá kapitola	134
Stylistické rysy Čapkových <i>Italských listů</i>	135
Stylistické rysy Werichových <i>Italských prázdnin</i>	141
Závěr	145
Seznam použité literatury.....	147

úvod

Úvod

Za téma práce, kterou ukončuji své magisterské studium, jsem si zvolila „Cestopis v tvorbě Karla Čapka a Jana Wericha (*Italské listy - Italské prázdniny*): srovnávací studie“.

Cestopis je prozaický literární žánr, který má dokumentární, naučnou a zábavnou funkci. Jeho předmětem je popis a vyličení autorovy cesty a dojmů z návštěvy ciziny. Zajímá se o záznam kulturních, národopisných, geografických a společenských zvláštností navštěvovaných krajin. Žánr cestopisu ovšem prošel od svých počátků až k dnešku několika vývojovými etapami. V každé etapě zastával důležité postavení mezi jinými literárními žánry tím, že poskytoval vždy nový pohled na realitu.

K nejvýznamnějším a nejvěhlasnějším českým spisovatelům první a druhé poloviny 20. století patří Karel Čapek a Jan Werich, kteří jsou rovněž velmi významní cestopisci. Karel Čapek byl prozaik, dramatik, intelektuál, novinář, filozof, překladatel a fotograf. Kromě toho byl vášnivý cestovatel, cestoval do různých zemí a do svých literárních cestopisných děl zapsal své zážitky, názory a dojmy. Obohatil žánr cestopisu pěti cestopisnými díly: *Italské listy* (1923), *Anglické listy* (1924), *Výlet do Španěl* (1930), *Obrázky z Holandska* (1932) a *Cesta na sever* (1936). Středem zájmu této práce budou jeho *Italské listy*. Jan Werich také cestoval do Itálie. O této cestě napsal cestopis pod názvem *Italské prázdniny*, na který se vedle Čapkových *Italských listů* práce také zaměřuje.

Cílem této práce bude objasnit obraz Itálie v očích dvou českých autorů - Karla Čapka a Jana Wericha - pomocí jejich osobních zážitků. Tato práce charakterizuje a srovnává obě díla, jak po stránce stylistické, tak po tematické a obsahové, a ukazuje názor každého z obou autorů na italskou kulturu a společnost. Práce v úvodu sleduje vznik a vývoj žánru cestopisu během staletí, zaměřuje se na podobné publicistické žánry, jako jsou fejeton a reportáž. Stěžejní část se věnuje Čapkovu a Werichovu cestopisnému dílu. Důležitost práce spočívá v analýze a srovnání dvou děl z první a druhé poloviny 20. století.

Práce je rozdělena do dvou částí a pěti kapitol. První, teoretická část zahrnuje tři kapitoly, zatímco druhá, praktická část se skládá ze dvou kapitol. Teoretická část se bude věnovat vymezení žánru cestopisu, vzniku a vývoji tohoto žánru a pak bude sledovat historii českého cestopisu.

Ve druhé kapitole se práce zaměří na život a dílo Karla Čapka a Jana Wericha. Pokusíme se s motivem cesty a cestování v jejich díle blíže seznámit.

Třetí kapitola podává informace o celé Čapkově a Werichově cestopisné tvorbě. Charakterizuje prostor a čas v *Italských listech* a *Italských prázdninách*, důvod cest obou autorů, a zhodnotí žánr ve vztahu k Čapkově a Werichově profesi. Kategorie prostoru a času mají v cestopise zásadní pozici, protože prostor je v něm prostředkem vyprávění a středem pozornosti. Čas a prostor hrají klíčovou roli v pochopení díla jako celku a jsou silně spojeny. Součástí zájmu této práce je odpovědět na otázku, do jaké míry autorova novinářská činnost působí na vlastní cestopisnou tvorbu.

Čtvrtá kapitola se bude podrobně zabývat tématem každé kapitoly ze dvou námi vybraných děl a tím, o čem mají autoři zájem mluvit. *Italské listy* a *Italské prázdniny* se těšily veliké popularitě a staly se nejčtenějšími knihami své doby. Vedle toho se kapitola bude věnovat autorským popisům navštívených italských měst, bude sledovat reflexi osobních zážitků obou autorů a povahové rysy italského národa vykreslené v jejich dílech.

V poslední kapitole práce budou charakterizovány stylistické rysy Čapkových *Italských listů* a Werichových *Italských prázdnin* a budou porovnány výsledky analýzy obou děl.

První kapitola

Cestopis

1.1 Charakteristika žánru

Cestopis si jako jedinečný literární žánr zaslouží významnou pozornost, protože je drahocenným zdrojem informací z ciziny. Podle Jaroslava Pánka: „Lidé cestovali odpradáвна, poznávali nové kraje, objevovali kontinenty, studovali přírodu a cizí kultury. K cestě měli praktické důvody, především pracovní, politické, obchodní, vojenské, studijní, léčebné a poznávací, ale i osobní: například svatby, křtiny, pohřby, dovolené, výlety nebo náboženské poutě. A někteří cestovali, aby poznali sami sebe.“¹

Tradice cestopisné literatury sahá až k počátkům písemnictví. Cestopisná tvorba byla jedním z nejdůležitějších pramenů, ze kterých lidé čerpali poučení o cizích zemích, poznatky zeměpisné i národopisné. Tyto zprávy jsou však přínosné i v současnosti, protože nám přináší cenné informace o stavu světa v minulosti. Zdrojem informací o světě byly pro lidi také kroniky a především Bible.

Kdybychom chtěli objasnit pojem cestopisu, měli bychom si uvědomit, že se jedná o dokumentární a publicistický žánr, jehož předmětem je popis autorových dojmů a pozorování z cest, které uskutečnil. Cestopis je definován jako: „Žánr dokumentární, publicistické nebo umělecké literatury. Jeho tématem je popis nebo vyličení autorovy cesty do cizích zemí nebo krajin. Obsahuje záznamy nebo postřehy o jejich zvláštnostech geografických, národopisných, kulturních, sociálních apod.“²

Cestopis je popis zážitků cestovatele z cizích krajin a z pozorování zeměpisných zvláštností, kulturních nebo společenských zvyků a tradic obyvatelstva a stylů jejich života: „Cestopis jest vyličení dojmů a pozorování, kteréž cestovatel zažil a vykonal. Podle účelu, jaký cestovatel sleduje, jsou popisy takové obsahem i cenou velmi různé.“³

Cestopis má nejstarší a nejbohatší tradici v literatuře, a je tak důležitou složkou literární historie. Cestopis má ve světové literatuře poměrně dlouhou tradici, určité znaky cestopisu můžeme vysledovat už ve starověkém Řecku: „Počátky cestopisu spadají do starověku, jsou poznamenány dvěma základními vývojovými tendencemi, mezi nimiž pak probíhá další vývoj tohoto žánru až do dneška, tj. na jedné straně

¹ Pánek, Jaroslav: *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě. Cestování jako činitel kulturní a politické integrace*. Český časopis historický, ročník 88. Praha: Československá akademie věd, 1990, s. 641–660.

² Štěpán, Vlašín: *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 54.

³ Otto, Jíří: *Ottův slovník naučný (Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí), pátý díl*. Praha: C–Čechůvky, 1892, s. 329.

tíhnutím k fakticitě a dokumentární hodnotě, a na druhé straně k čisté nebo částečné literární fikci.“⁴

Cestopis jako prozaický literární žánr je zařazený jak do literatury dokumentární publicistické, tak do literatury umělecké zábavné: „Cestopis je žánrová forma stojící na pomezí krásné a věcné literatury, příp. publicistiky, jejímž tématem bývá obvykle popis cizí země. Vedle popisu krajiny obsahuje poznatky o zvláštích zeměpisných, společenských, kulturních, národopisných aj. vyličení autorových subjektivních zkušeností, postřehů a příhod. Patří k žánrovým formám s dlouhou tradicí a najdeme ho takřka v každé kulturní oblasti.“⁵

Kompozice cestopisu je závislá na objektivním popisu navštíveného místa. Cestopisy někdy obsahují obrazy popisovaného prostředí, které představuje téma cesty, a pohyb cestovatele v něm. Na druhé straně Dagmar Mocná rozděluje: „Kompoziční uspořádání cestopisného textu na osu prostorovou a časovou. Podle osy časové jsou uspořádány cestopisy, v nichž autor přináší zpravidla retrospektivní pohled na události (např. Miroslav Zikmund a Jiří Hanzelka v knize *Obrácený půlměsíc*). Cestopisy, které jsou uspořádány podle místopisných kapitol a oddílů, jsou vystavěny na ose prostorové (např. August Kříž v článku *Obrazy z Persie*).“⁶ Cestopis je prozaický žánr, který je na základě konkrétního putování, přičemž autor je dominantní postavou, vedle níž se objevují další postavy mající sekundární postavení.

Důležité je charakterizovat cestopis jako směsici různých žánrů, který může mít formu cestovních deníků, dopisů z cest, cestopisných reportáží či článků. V průběhu staletí se stal velmi populárním žánrem a cenným dokumentem.

Podle stylu lze rozpoznat dva základní druhy cestopisů: narativní cestopis, který je závislý na epičnosti, užitečnosti, figurativnosti, a deskriptivní cestopis, v němž převládá dokumentarita, věcnost a naučnost.

Můžeme také rozdělit cestopisy podle toho, do jaké míry se opírají o reálnou, nebo vybájenou skutečnost. Dvě základní varianty by pak byly cestopis reálný a fantastický dobrodružného typu. V cestopise reálném autor zobrazuje skutečnost a jeho představa o realitě se shoduje

⁴ Štěpán, Vlašín: *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 54.

⁵ Pavera, Libor, Všetická František: *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Olomouc, 2002, s. 59.

⁶ Dagmar, Mocná: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 75-83.

s jeho popisem, fantastický cestopis dává prostor fikci a soustředí se na upoutání a pobavení čtenáře.

Další varianty představují např. cestopis básnický, reportážní, etnografický, imaginárně cestopisný román, cestopisné reportáže, cestopisná črta/fejetonistika.

Autor cestopisu či cestovatel si všímá kulturních rozdílů mezi jeho rodnou zemí a cizí, navštěvovanou zemí, a zároveň se snaží pobavit a působit na čtenáře, sdělit mu svoje názory a úvahy. Toto hledisko mu umožňuje srovnávání a také konfrontaci. Cestovatel se zabývá nejen popisem ciziny, ale věnuje také velkou pozornost líčení svých dojmů a zážitků, které sám prožil a které se ho dotkly.

Vedle autora je ovšem důležité charakterizovat roli vypravěče, kterého můžeme považovat za důležitého účastníka a zároveň i pozorovatele, který komentuje, vypravuje, popisuje a analyzuje.

Cestopis jako literární žánr má různé funkce. V dějinách literatury se tyto funkce měnily v souvislosti s potřebami doby, jako např.:

- Ve starší době se cestopisy vyznačovaly charakteristickou polyfunkčností, kdy měly typicky funkci naučnou i zábavnou, někdy dokonce i politický záměr. Cestopis byl zaměřen k beletrii a v největší míře ke geografii.

- V renesanční době cestopis tíhl spíše k odbornému poučení a k líčení dobrodružných zážitků, a proto měl funkci poznávací a naučnou. Lze si také všimnout informativní funkce cestopisu v této době, která se projevuje v cestopisech autorů 16. století.

- V první polovině 18. století se misionáři vydávali na cestu za účelem rozšíření víry. Zprávy o jejich cestách měly formu dopisů a informativní funkci: „Od druhé poloviny 18. století v jednotlivých literaturách vzniká nový typ literárního uměleckého cestopisu jako intelektuální reflexe společenských a kulturních poměrů ve vybraných zemích (L. Sterne, *Sentimentální cesta po Francii a Itálii*, 1768, A. N. Radiščev, *Cesta z Petrohradu do Moskvy*, 1790 aj.)“⁷

- V období národního obrození měl cestopis národnostně propagační funkci a sloužil šíření ideálu slovanství.

⁷ Pavera, Libor, Všetická, František: *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Olomouc, 2002, s. 59.

- Koncem 19. století měly cestopisy estetickou, dokumentární a sociální funkci.

- Ve 20. století, a to hlavně v jeho první polovině, se cestopisy staly aktuální součástí života a získaly vzdělávací, zábavnou, estetickou a politicko-propagační funkci, zároveň se vyvíjel fiktivní cestopis. Lze vidět agitační, společenskou a naukovou funkci cestopisu a také důležitost etnografie, která sehrála hlavní roli v cestopisných dílech tohoto století.

1.2 Vznik a vývoj žánru

Cestopisy se objevují jako velmi oblíbený žánr ve všech etapách světové literatury, a to z toho důvodu, že někteří lidé vždy toužili cestovat do cizích zemí a poznávat jiné kultury, jejich zvyky, jazyky, život a také měli zájem o navazování obchodních styků. Cestopis jako literární žánr se zabývá popisem cesty a autorových zážitků. Někteří cestovatelé porovnávají svůj domov s cizími zeměmi, které navštívili. Pro čtenáře jsou tyto zprávy a zážitky velmi užitečné a zároveň zajímavé. Cestopisy mají zvláštní postavení, jsou na pomezí zábavné, vědecké a umělecké literatury.

Cestopis má obrovský význam nejen pro jedince, ale také pro vývoj národů a celého lidstva. Kdybychom chtěli sledovat počátky a vývoj cestování, je velmi zajímavé se seznámit se skutečností, že motiv cesty a cestování se objevuje silně už v Bibli cestováním Židů do zaslíbené země a také vyhnáním Adama a Evy z ráje: „Ti, kteří se dotkli svatých míst a poklonili se zde k vroucné modlitbě, silně věřili v odpuštění svých hříchů. Mnozí také přicházeli na místa poznamenaná Kristovou přítomností, aby si vymodlili pevnější zdraví pro sebe nebo své blízké a doufali v božskou výpomoc při léčení. Písmo svaté jako základní text křesťanské víry je důvodem, proč věřící podnikali cesty do Svaté země a Jeruzaléma. Bible pak také může být křesťanským poutníkům zdrojem informací o putování biblických postav. Již Adam byl po vyhnání z ráje nucen vydat se na pouť.“⁸ Je velmi důležité se zmínit o tom, že si lze všimnout dalších vzorů cestování v putování vůdců prastarých izraelských kmenů, Mojžíše, který vedl svůj lid do zaslíbené země, těhotné Panny Marie či Ježíše Krista a jeho učedníků.

Vývoj cestopisu jako literárního útvaru prošel od začátku až do současnosti několika etapami. Je také potřeba potvrdit, že kořeny cestopisů sahají do starého Řecka: „Cestopis byl hojně pěstován již v období pozdně řeckém a římském (různé *Périégese* např. Pausinova, 170 n. l.) a byl tehdy dokonce i literárně parodován v Lúkiánových pravdivých příbězích (před 180 n. l.), mísících duchaplně prvky autentické se smyšlenými motivy fantastickými a erotickými.“⁹ K nejznámějším cestopisům ve starém Řecku patřily dílo řeckého učenice Hekataia *Cesta po světě*, Homérův cestopis *Odysseus* a Hérodův spis *Dějiny*. Hekataios (560 či 550 – 480 př. n. l.)¹⁰ se ve svém cestopise *Cesta po světě* zabýval etnograficko – zeměpisnými popisy světa: „Počátky cestopisu spadají do starověku (např. v mezopotamské

⁸ Ohler, Norbert: *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 16.

⁹ Štěpán, Vlašín: *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 54.

¹⁰ Byl nejvýznamnějším starověkým řeckým logografem, historikem a geografem.

literatuře *Epos o Gilgamešovi*, ve starořecké literatuře *Ilias a Odyssea*, Pausaniova *Cesta kolem Řecka* atd). Již v té době lze rozpoznat dvě základní tendence v zobrazování skutečnosti, resp. fikce. Na jedné straně je to tendence tíhnoucí k podání skutečnosti (fakticita, non-fiktivnost), na straně druhé tendence k částečné nebo úplné fikci s cílem upoutat čtenáře a poskytnout mu přitažlivé vyprávění, tento druhý typ představuje analogii k současné tvorbě sci-fi nebo k utopiím.¹¹

Homér¹² se vydal na cestu, která trvala deset let, během které napsal svůj hrdinský epos *Odyssea*, koncem 8. století př. n. l. Tento epos je rozsáhlou epickou básní, která byla postavena na událostech vyličených v eposu *Ilias* a byla Iliadou silně ovlivněna. Má 12 111 veršů rozdělených do 24 zpěvů, které se označují velkými písmeny řecké abecedy. *Odyssea* měla značný vliv nejen na řeckou mytologii, ale také na celou evropskou kulturu. *Odyssea* měla také literární charakter.

Hérodotos z Halikarnassu (asi 484 př. n. l. – 420 př. n. l.), kterého už starověk ozdobil čestným názvem „otec historie“, ve svém spisu *Dějiny* netáhne jen k popisu zemí, ale podává o nich čtenářům i užitečné informace: „Cestopisné poznámky Hérodota mají charakter spíše dokumentární, vypočítává zde postupně jednotlivé přírodní jevy, řeky, hory, všímá si místní fauny a flóry například vysvětluje stěhování ptáků v zimě na jih ze studené země Skytů na severu, všímá si rozdílné kvality půdy na různých územích a také se zamýšlí nad příčinami vzniku řek a jiných vodních útvarů. Osobité je i jeho celkové pojetí světa, které odmítá tehdejší převládající názor, že Země je plochá, pravidelného kruhového tvaru. Také její poloha vůči slunci není na všech místech stejná, Asie je mu blíže, proto je zde tepleji, a směrem na východ nastává den dříve. Putováním Slunce po nebeské klenbě Herodotos vysvětluje rozdílnou šířku Nilu, z něhož je voda odsávána.“¹³

Tento žánr měl tedy v antice spíše dokumentární podobu. Autoři se věnovali zeměpisným faktům, nekladli důraz na subjektivní popisy a vyličení pocitů nebo nálad, ale spíše na zeměpisné poznatky. Zajímají se spíše o obsah než formu.

Ve středověku byla pozice cestopisů odsunuta do pozadí, protože říše v tomto období nebyly tak bohaté jako v antice a cestopisců ubylo kvůli nedostatku finančních prostředků: „Ze středověkých cestopisů jsou nejpozoruhodnější díly vcelku věrohodný *Milión Marka*

¹¹ Pavera, Libor, Všeticka, František: *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Olomouc, 2002, s. 59.

¹² Je nejstarší známý řecký básník, jemuž se připisuje sepsání epických básní *Ilias* a *Odyssea*.

¹³ Horák, Bohuslav: *Dějiny zeměpisu I. Starověk a středověk*. Praha: Československá akademie věd, 1954 -1968, s. 28.